

رابطه هویت اجتماعی با کیفیت روابط والد فرزندی در بین دانش آموزان دختر دوره دوم دبیرستان: بررسی مقایسه‌ای نقش پدران و مادران

سمیه کاظمیان^{۱*}، مریم کریمی^۲

تاریخ پذیرش: ۹۷/۴/۶

تاریخ ارسال: ۹۷/۲۵/۸

چکیده:

روابط والد فرزندی بر جنبه‌های مختلف تحول نوجوان تأثیر گذار است و هویت اجتماعی یکی از ابعاد هویت است که در زندگی فرد و جامعه تأثیر دارد. هدف از پژوهش حاضر بررسی رابطه هویت اجتماعی با کیفیت روابط والد فرزندی در بین دانش آموزان دختر دوره دوم دبیرستان و تعیین تفاوت میان رابطه مادر-فرزند و پدر-فرزند به‌عنوان یک پیش‌بینی کننده مهم هویت اجتماعی بود. به این منظور تعداد ۳۱۹ نفر از نوجوانان دختر دوره دوم دبیرستان شهر یزد به شیوه تصادفی خوشه‌ای چندمرحله‌ای جهت شرکت در پژوهش انتخاب شدند. ابزارهای به‌کاررفته در پژوهش شامل پرسشنامه رابطه والد فرزندی (PCRS) و پرسشنامه هویت اجتماعی بود. به‌منظور تحلیل داده‌های پژوهش از روش همبستگی پیرسون و تحلیل رگرسیون استفاده شد. نتایج پژوهش نشان داد که بین هویت اجتماعی نوجوانان دختر و کیفیت ارتباط آنان با پدر ($r = 0/26$) و مادر ($P = 0/001$) و کیفیت ارتباط آنان با مادر ($r = 0/18$ و $P = 0/01$) رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. نتایج تحلیل رگرسیون نشان داد که تنها کیفیت ارتباط با پدر ($P = 0/001$) به‌طور معناداری توانست هویت اجتماعی نوجوانان دختر را پیش‌بینی کند. در نتیجه ارتباط با پدر سهم بیشتری در پیش‌بینی هویت اجتماعی دختران دارد.

واژه‌های کلیدی: ارتباط پدر- فرزند، ارتباط مادر- فرزند، هویت اجتماعی

۱. *استادیار گروه مشاوره، دانشگاه علامه طباطبائی. azadi209@yahoo.com

۲. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد مشاوره، دانشگاه علامه طباطبائی. maryam_karimiv9@yahoo.com

مقدمه

یکی از مباحث مهم دوره نوجوانی هویت است. جستجوی هویت پیش‌نیاز رشد بهینه شخصی در طول زندگی است. گرچه بذره‌های تشکیل هویت قبلاً کاشته شده‌اند، افراد تا نوجوانی مجذوب این تکلیف نمی‌شوند. بر همین اساس اریکسون شکل‌گیری هویت را یکی از مفاهیم اساسی و هم‌خاص دوره نوجوانی می‌داند (برک^۱، ترجمه سید محمدی، ۱۳۸۴). احساس هویت جنبه‌های گوناگونی دارد؛ جنبه روانی آن باعث شکل‌گیری «من درونی» نوجوان می‌شود. او در این دوره باید بتواند بین زندگی گذشته و شخصیت دوره‌های قبلی خویش با وضع کنونی و جدیدش، پیوند مناسبی ایجاد کند. همچنین در این تلاش‌ها او باید به سؤالات مهمی درباره خویش نظیر من کیستم؟ جای من در هستی کجاست؟ از زندگی خود چه می‌خواهم پاسخ گوید (سیف، کدیور، کرمی نوری، لطف‌آبادی، ۱۳۸۳).

هویت‌مبنایی اجتماعی دارد و از خلال تعامل با دیگران تحقق می‌پذیرد. هرچند هویت فردی، مفاهیم کلی و انتزاعی از خویشتن را دربرمی‌گیرد، اما این مفاهیم با تحول و رشد خود متحول می‌شوند و به گستره بزرگ اجتماعی که فرد در آن زندگی می‌کند تسری می‌یابند. همگام با رشد، نیاز است که افراد درباره‌ی انتخاب ارزش‌ها و هنجارهای جامعه بزرگ‌تری که در آن قرار دارند و اینکه در سطح کلان، خود را چه کسی و متعلق و وفادار به چه ارزش‌هایی می‌دانند، تصمیم بگیرند (پیازده، ۱۹۷۷؛ به نقل از یعقوبی و محمدزاده، ۱۳۹۶) این تغییر به معنای رشد هویت اجتماعی و شکل‌گیری دانش، هیجان و معنا نسبت به تعلق فرد به گروه‌های اجتماعی است (یعقوبی و محمدزاده، ۱۳۹۶). هویت اجتماعی به ساده‌ترین بیان تعریفی است که فرد بر مبنای عضویت در گروه‌های اجتماعی از خویش دارد (براون^۲، ۱۹۸۵؛ به نقل از مولایی، قاسمی و مرادخانی، ۱۳۹۶). از دیدگاه هربرت‌مید، از بنیان‌گذاران اصلی مکتب کنش متقابل نمادین، هویت اجتماعی عبارت است از دریافت ما از اینکه چه کسی هستیم و اینکه دیگران چه کسی هستند؟ اینکه مردم چه فهمی از خودشان و دیگران دارند؟ بنابراین هویت اجتماعی، اصل توقعات و عدم توقعات است (جنکینز،

۱. Berk, J

۲. Brown, K

۱۹۹۶؛ به نقل از قائمی فر و حمایت خواه جهرمی، ۱۳۸۸). هویت اجتماعی نه تنها ارتباط اجتماعی را امکان پذیر می سازد بلکه به زندگی افراد هم معنا می دهد (زلفعلی فام، ۱۳۸۶). خانواده نخستین محیط اجتماعی است که کودک را تحت سرپرستی و مراقبت قرار می دهد. کودک در این محیط نوع ارتباط را می آموزد. ارتباطات مؤثر موجب شکوفایی هویت و کمال انسان و مبنای اولیه پیوند وی با دیگران است (عبدالله زاده و همکاران، ۱۳۹۵). در واقع قسمتی از ثروت اجتماعی و احساسی که ما خیلی از موارد به عنوان هویت اجتماعی از آن یاد می کنیم تحت تأثیر افرادی است که در خانواده ما هستند تا افرادی که خارج از خانواده ما هستند و خانواده در ایجاد حس مالکیت و هویت در اعضای آن نقش بسزایی دارد (دوفوز و جاسکوییز^۱، ۲۰۱۳؛ به نقل از اسلام زاده، رشیدی و فکریان، ۱۳۹۵). از میان عواملی که بر اجتماعی شدن ما تأثیر می گذارند والدین مهم ترین عامل هستند (بیابانگرد، ۱۳۸۴). گلاسر معتقد است نوجوان از طریق تعامل و درگیری عاطفی با اطرافیان و به خصوص والدین به توسعه هویت خود می پردازد. در این زمینه پژوهش های گوناگون نیز نشان می دهد که رفتار والدین در نوع برداشتی که نوجوانان از خود و والدینشان دارند تأثیر می گذارد (پرهیزگار، محمود نیا و محمدی، ۱۳۸۸).

تحقیقات زیادی به بررسی زمینه های تسهیل یا تضعیف شکل گیری هویت پرداخته اند و تحقیقات متعددی بین پایگاه هویت، تجربیات فرزند پروری و رابطه والدین - نوجوان روابط معناداری را نشان داده اند (به عنوان مثال آدامز و جونز^۲، ۱۹۸۳؛ به نقل از کمپبل، آدامز و دوسون^۳، ۱۹۸۴). در واقع رشد و توسعه هویت سالم نوجوانان با ترکیبی از دل بستگی به والدین و استقلال از آنها همراه است (کمپبل و همکاران، ۱۹۸۴). نتایج تحقیق مولیس، گرف و مولیس^۴ (۲۰۰۹) نشان می دهد اینکه والدین نوجوانانشان را به سمت استقلال عاطفی تشویق کنند باعث تسهیل اکتشاف هویت نوجوان می شود. در مجموع نوجوانانی که در روابط خود با والدینشان، آنها به صورت مراقب می بینند نه کسانی که بیش از حد وابسته به

۱. Deephouse & Jaskiewicz

۲. Adams & Jones

۳. Campbell, Adams & Dobson

۴. Mullis, Graf & Mullis

آن‌ها هستند، اکتشاف هویت بیشتری را نشان می‌دهند. پلرون^۱ و همکاران (۲۰۱۴) در پژوهشی با عنوان «هویت، ادراک رابطه والد-نوجوان و سازگاری در دانشجویان» به این نتیجه رسیدند که بین روابط سازگارانه و حمایتی والدین با نوجوان و پایگاه هویت و سازگاری ارتباطی آن‌ها رابطه مثبت وجود دارد و تعهد هویت یک متغیر مهم برای پیش‌بینی سازگاری عاطفی و اجتماعی در نوجوانان است.

پژوهش‌ها در زمینه فضای خانواده و تأثیر آن بر هویت‌یابی نشان داده‌اند که شکل‌گیری هویت نوجوانان در ارتباط‌های خانوادگی گسترش می‌یابد؛ اما سبک‌های فرزند پروری مختلف باعث پرورش هویت‌های مختلف در نوجوانان می‌شود. پور ابراهیم، حیدری و خوش کنش (۱۳۹۰) در تحقیقی نشان دادند که شیوه فرزندپروری مقتدرانه به‌طور معناداری سبک هویت اطلاعاتی نوجوانان را پیش‌بینی می‌کند و شیوه فرزند پروری مستبدانه پیش‌بینی کننده سبک هویت سردرگم در نوجوانان است. بر اساس یافته‌های پرهیزگار و همکاران (۱۳۸۸) می‌توان گفت بین کیفیت رابطه والدین با بحران هویت یا هویت‌یافتگی نوجوانان نشان ارتباط معنادار وجود دارد. نوجوانان دخترتری که دارای بحران هویت هستند نسبت به آن‌هایی که بحران هویت ندارند رابطه ضعیف‌تری هم با پدر و هم با مادر خود داشتند. پیرس و اکسین^۲ (۱۹۹۸) به این نتیجه رسیدند که ارتباط مثبت هم‌زمان پدر و مادر باعث انتقال ارزش‌ها و باورهای مذهبی بین نسل‌ها می‌شود، همچنین رابطه مثبت مادر- فرزند همانندی مذهبی بین مادر و فرزند را افزایش می‌دهد و از سوی دیگر هماهنگی مذهبی بین والدین و فرزندان باعث تقویت رابطه والد-فرزندی نیز می‌شود.

نتایج پژوهش سیدموسوی، مظاهری و قنبری (۱۳۹۴) نیز حاکی از آن است که رابطه والدین با دختران تأثیر بسیاری در سازش یافتگی روان‌شناختی آن‌ها در بزرگسالی دارد، ولی نقش پدران در این زمینه بارزتر است. در واقع دخالت عاطفی پدران با فرزندان خود به‌عنوان سپری در برابر تنش و استرس دختران عمل می‌کند. موری و کیمورا^۳ (۲۰۰۶) معتقدند که این تفاوت بدین علت است که پدران معمولاً زمان بیشتری را با دختران خویش

۱. Pellerone

۲. Pearce & Axinn

۳. Murray & Kimura

می‌گذارند و رابطه پدر- دختر صمیمی‌تر از رابطه مادر- دختر است. همچنین ایشی-کونتز^۱ (۱۹۹۹) بر این باورند که دختران عاطفه بیشتری نسبت به پدران خود دارند و به همین دلیل بیشتر تحت تأثیر آن‌ها قرار می‌گیرند (به نقل از سیدموسوی، مظاهری، قنبری، ۱۳۹۴). استاد آقا^۲ و همکاران (۲۰۱۴) طی پژوهشی با عنوان «اهمیت پدران ایرانی برای نوجوانانشان» به این نتیجه دست یافتند که نوجوانان شرکت‌کننده در پژوهش به شکل ضعیفی ارتباط معناداری با پدر خویش داشتند؛ درحالی‌که بر اساس نتایج همین پژوهش ارتباط با پدر یک پیش‌بینی‌کننده قوی برای بهزیستی روانی و پیشرفت تحصیلی نوجوانان بود. نتایج مطالعات فوسکو^۳ و همکاران (۲۰۱۲) نیز نشان داده است که کیفیت تعامل پدر- فرزند با کاهش رفتارهای ضداجتماعی در اوایل نوجوانی همراه بوده است. درحالی‌که کیفیت تعامل مادر- فرزند با رفتارهای ضداجتماعی نامرتب بوده است (به نقل از میرزایی کوتنایی و همکاران، ۱۳۹۴). پژوهش‌ها همچنین نشان می‌دهد که نقش تعامل پدر در کودکی اثر بیشتری بر سازش یافتگی فرزندان دختر دارد. مطالعات نشان می‌دهد که رابطه مثبت و وابستگی متقابل بین پدر و دختر، رابطه منفی با مشکلات هیجانی و رفتاری آن‌ها در نوجوانی دارد (پاکدامن و همکاران، ۱۳۹۰).

مارسیا^۴ (۲۰۰۲) معتقد است که هویت یک رابطه دوطرفه بین نسل‌هاست؛ یعنی مادران برای تأیید خود و رشد احساس هویت به کودکان متکی هستند و متقابلاً کودکان برای کمک به تکالیف رشدی خود یعنی اعتماد، استقلال، خلاقیت و هویت به مادران وابسته‌اند (به نقل از خواجه‌نوری، مرادخانی و براتی، ۱۳۹۵). اما در پژوهش‌های دیگر اسمیت، هیل، مولیس^۵ (۱۹۹۸) و بوید^۶ (۱۹۸۹) چنین بیان می‌کنند که در نتیجه نزدیکی رابطه مادر- دختر، مادران و دختران نمی‌توانند خود را به‌عنوان افراد متمایز در نظر بگیرند و در نتیجه آن‌ها با تلاش دخترانشان برای شکل دادن هویت مخصوص خود برخورد می‌کنند (به نقل از بکس^۷،

۱. Ishii- Konts

۲. Ostadagha, J

۳. Fosco, G

۴. Marcia, M

۵. Smith., Hill, & Mullis

۶. Boyd, D

۷. Bex, S

(۲۰۱۴). چندین مطالعه بر رابطه معنادار مشارکت پدر با پیامدهای مثبت روان‌شناختی، حتی پس از کنترل نقش مادر صحنه گذاشتند. به‌عنوان مثال فلوری و باچانان^۱ (۲۰۰۲)، به نقل از پاکدامن و همکاران، (۱۳۹۰) نشان داده‌اند که صمیمیت کم میان پدران و دختران نوجوان آن‌ها موجب افسردگی دختران می‌شود. نتیجه برخی پژوهش‌ها در انگلیس نیز نشان می‌دهد که تعامل بیشتر پدران با فرزندان موجب کاهش رفتار ضداجتماعی و افزایش روابط صمیمانه با همسالان می‌شود. در نهایت شواهد نشان می‌دهد که پدرها تأثیر مهمی بر تحول نوجوانان دارند، ولی ماهیت و گستردگی این تأثیر روشن نیست (پاکدامن، سیدموسوی، قنبری، ۱۳۹۰).

مرور ادبیات در تحقیقات فوق نشان می‌دهد که جو عاطفی خانواده، نحوه روابط و تعامل اعضاء در درون خانواده و به‌طور کلی عملکرد خانواده در ابعاد مختلف بر عملکرد اعضای آن در حیطه‌های مختلف تأثیرگذار است. همچنین تحقیقات متعددی ارتباط مثبت بین کیفیت تعامل والد-فرزند بر متغیرهای روان‌شناختی را نشان داده‌اند. لکن مرور پیشینه پژوهش در ایران نشان می‌دهد که ارتباط بین هویت اجتماعی با کیفیت تعامل والد-فرزند تاکنون بررسی نشده است. از سوی دیگر ارتباط بین پدر و دختر جز در موارد اندک بر روی متغیرهای خاص روان‌شناختی بررسی نشده است. لذا با توجه به اهمیت بررسی هویت اجتماعی نوجوانان دختر در جامعه در حال تغییر ما و تأثیر والدین بر شکل‌گیری هویت نوجوانان و با توجه به ارتباط عاطفی پدران و دختران پژوهش حاضر درصدد پاسخگویی به سؤالات زیر است:

- آیا بین روابط مادر-فرزندی و هویت اجتماعی نوجوانان دختر رابطه وجود دارد؟
- آیا بین روابط پدر-فرزندی و هویت اجتماعی نوجوانان دختر رابطه وجود دارد؟
- آیا رابطه پدر-فرزندی در مقایسه با رابطه مادر-فرزندی سهم بیشتری در پیش‌بینی هویت اجتماعی نوجوانان دختر دارد؟

۱. Flouri & Buchanan

روش پژوهش

روش پژوهش توصیفی از نوع همبستگی است. جامعه آماری این پژوهش را کلیه دانش آموزان دختر دوره دوم دبیرستان شهرستان یزد که در سال تحصیلی ۹۷-۱۳۹۶ مشغول به تحصیل بودند تشکیل داد. با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای چندمرحله‌ای ابتدا از میان مناطق سه‌گانه شهرستان یزد به شکل تصادفی منطقه یک انتخاب گردید. در مرحله بعد به شکل تصادفی چهار دبیرستان دخترانه انتخاب گردید و در مرحله بعد از هر دبیرستان سه کلاس بر اساس مقطع به شکل تصادفی انتخاب شد که تعداد ۳۱۹ نفر با لحاظ کردن معیارهای ورود و خروج به پژوهش شامل در قید حیات بودن هم پدر و هم مادر و زندگی مشترک افراد با پدر و مادر و تمایل و رضایت آگاهانه وارد پژوهش گردیدند. در روند اجرای پژوهش پژوهشگر حضور فعال داشته تا از پاسخ‌های تصادفی جلوگیری و هرگونه سؤال آزمودنی را پاسخ دهد.

ابزارهای پژوهش حاضر از قرار زیر است:

الف) پرسشنامه هویت اجتماعی: ساخت و بررسی پایایی و روای پرسشنامه ۲۰ ماده‌ای هویت اجتماعی در دانش آموزان دبیرستانی به شرح زیر است. بدین منظور ۵۵۰ دانش‌آموز (۲۵۰ دختر، ۳۰۰ پسر) در مقطع دوم و سوم دبیرستان با میانگین سنی ۱۶/۵۶ به صورت خوشه‌ای چندمرحله‌ای از دبیرستان‌های آذربایجان انتخاب شدند. با استفاده از محاسبه ضریب آلفای کرونباخ برای حصول پایایی آزمون و تحلیل عاملی روش تقلیل داده‌ها برای مؤلفه‌های اصلی برای حصول روایی آزمون تجزیه و تحلیل شدند. طبق نتایج همسانی درونی ماده‌های پرسشنامه هویت اجتماعی برابر با ۰/۷۴ به دست آمد که بیانگر پایایی مطلوب این پرسشنامه است و همچنین تحلیل عاملی نشان داد که این پرسشنامه تنها یک عامل دارد که ۴۵/۹۳ درصد واریانس را تبیین می‌کند و همه گویه‌ها در این یک عامل بارگیری می‌شوند. نتیجه کلی نشان می‌دهد که پرسشنامه هویت اجتماعی در دانش‌آموزان ایرانی از پایایی و روایی قابل‌قبولی برخوردار است (مجید صفارنیا، مریم روشن، ۱۳۹۱ به نقل از اسلام زاده و همکاران، ۱۳۹۵).

ب) پرسشنامه روابط والد-فرزندی: مقیاس رابطه والد-فرزندی یک ابزار ۲۴ سؤالی برای سنجیدن نظر جوانان درباره رابطه آن‌ها با والدینشان است. دو فرم دارد یکی برای سنجیدن رابطه فرزند با مادر و یکی هم برای سنجیدن رابطه فرزند با پدر. این مقیاس با ضرایب آلفای ۰/۸۹ تا ۰/۹۴ برای خرده مقیاس‌های مربوط به پدر و نیز آلفای کل ۰/۹۶ و ضرایب آلفای ۰/۶۱ (همانندسازی) تا ۰/۹۴ برای خرده مقیاس‌های مربوط به مادر نیز آلفای کلی ۰/۹۶ همسانی درونی عالی دارد. این ضرایب آلفا را فاین، مورلند و شوبل با اجرای پرسشنامه بر ۲۴۱ دانشجو به دست آورده‌اند. این ابزار برای سنجیدن رابطه هر کودکی (حتی خردسالان) با والدینشان مفید است (ثنایی و همکاران، ۱۳۷۹).

یافته‌های پژوهش

جدول ۱. فراوانی و درصد رشته تحصیلی دختران نوجوان

رشته	فراوانی	درصد
انسانی	۱۷۰	۵۳/۳
تجربی	۶۷	۲۱
ریاضی	۷۲	۲۲/۶
بدون پاسخ	۱۰	۳/۱
کل	۳۱۹	۱۰۰

جدول ۲. میانگین و انحراف معیار متغیرهای پژوهش

متغیر	میانگین	انحراف معیار
هویت اجتماعی	۳۲/۷۱	۴/۲۶
روابط مادر-فرزندی	۱۲۹/۳	۲۴/۹۹
روابط پدر-فرزندی	۱۱۵/۱۷	۲۷/۶۷

جدول ۲ میانگین و انحراف معیار متغیرهای پژوهش را نشان می‌دهد. بر اساس نتایج جدول ۲ مشخص شد که در دختران نوجوان مورد بررسی، کیفیت رابطه با مادر بهتر از کیفیت رابطه با پدر است.

سؤال اول: آیا بین روابط مادر-فرزندی و هویت اجتماعی نوجوانان دختر رابطه وجود دارد؟

جدول ۳. همبستگی بین روابط مادر- فرزندی و هویت اجتماعی

هویت اجتماعی		
۰/۱۸۹	میزان رابطه	روابط مادر- فرزندی
۰/۰۰۲	سطح معناداری	

جدول ۳ نشان می‌دهد که رابطه بین هویت اجتماعی و روابط مادر- فرزندی در سطح $\alpha = 0/01$ معنادار است. بنابراین بین هویت اجتماعی و روابط مادر- فرزندی رابطه مثبت و معناداری وجود دارد.

سؤال دوم: آیا بین روابط پدر- فرزندی و هویت اجتماعی نوجوانان دختر رابطه وجود دارد؟

جدول ۴. همبستگی بین روابط پدر- فرزندی و هویت اجتماعی

هویت اجتماعی		
۰/۲۶۶	میزان رابطه	روابط پدر- فرزندی
۰/۰۰۱	سطح معناداری	

جدول ۴ نشان می‌دهد که رابطه بین هویت اجتماعی و روابط پدر- فرزندی در سطح $\alpha = 0/001$ معنادار است. بنابراین بین هویت اجتماعی و روابط پدر- فرزندی رابطه مثبت و معناداری وجود دارد.

سؤال سوم: آیا رابطه پدر- فرزندی در مقایسه با رابطه مادر- فرزندی سهم بیشتری در پیش- بینی هویت اجتماعی دختران نوجوان دارد؟

جدول ۵. خلاصه مدل رگرسیون

ضریب همبستگی	ضریب تبیین	F	سطح معناداری
۰/۲۸	۰/۰۸	۱۰/۴۵	۰/۰۰۱

جدول ۵ نشان می‌دهد که رگرسیون معنادار می‌باشد و می‌توان هویت اجتماعی را بر اساس متغیرهای پیش‌بین وارد شده در مدل پیش‌بینی کرد.

جدول ۶. آزمون T و ضرایب Beta مربوط به متغیرهای پیش‌بین

سطح معناداری	T	ضرایب استاندارد نشده		متغیرهای پیش‌بین
		Beta	B	
۰/۰۰۱	۱۶/۸		۱/۵۶	مقدار ثابت
۰/۰۰۱	۳/۴۵	۰/۲۲	۰/۰۱	روابط پدر-فرزندی
۰/۰۰۶	۱/۹۵	۰/۱۲	۰/۰۱۱	روابط مادر فرزند

با توجه به جدول ۶ تنها متغیر روابط پدر-فرزندی با مقدار $t=۳/۴۵$ در سطح $p<۰/۰۰۱$ با هویت اجتماعی رابطه معنی‌داری دارد و در پیش‌بینی متغیر ملاک مؤثر است. مقادیر بتای استاندارد شده حاکی از آن است که اگر نمرات روابط پدر-فرزندی به اندازه یک انحراف استاندارد افزایش یابند، نمرات هویت اجتماعی احتمالاً $۰/۲۲$ واحد انحراف استاندارد بیشتر خواهد شد.

بحث و نتیجه‌گیری

هدف این پژوهش بررسی رابطه هویت اجتماعی با کیفیت روابط والد فرزند در بین دانش‌آموزان دختر دوره دوم دبیرستان و تعیین تفاوت میان رابطه مادر-فرزند و پدر-فرزند به‌عنوان یک پیش‌بینی‌کننده مهم هویت اجتماعی بود. نتایج پژوهش نشان داد که بین هویت اجتماعی نوجوانان دختر و کیفیت ارتباط آنان با پدر و کیفیت ارتباط آنان با مادر رابطه مثبت و معناداری وجود دارد و رابطه پدر-فرزند در پیش‌بینی هویت اجتماعی دختران سهم بیشتری در مقایسه با ارتباط مادر-فرزند دارد.

در پاسخ به سؤال اول پژوهش در مورد رابطه هویت اجتماعی دختران با کیفیت ارتباط مادر-فرزند نتایج پژوهش رابطه مثبت و معناداری ($r=۰/۱۸$ و $P=۰/۰۱$) را نشان داد. نتایج به‌دست‌آمده با تحقیقات مارسیا (۲۰۰۲، به نقل از خواجه‌نوری و همکاران، ۱۳۹۵)، دفوز و جاسکوییز^۱ (۲۰۱۳؛ به نقل از اسلام زاده، رشیدی و فکریان، ۱۳۹۵)، بیابانگرد (۱۳۸۴)، پرهیزگار و همکاران (۱۳۸۸) همسو است. پژوهش‌های یادشده رابطه مثبت بین هویت و تعامل با مادر را گزارش داده‌اند و بر نقش خانواده بر شکل‌گیری هویت اجتماعی اشاره

۱. Deephouse & Jaskiewicz

کرده‌اند. یافته‌های این بخش همچنین با نتایج تحقیقاتی که بین کیفیت تعامل والد فرزند با سبک‌های هویت، پایگاه هویت و بحران هویت رابطه مثبتی را گزارش کرده‌اند همسو است. هویت اجتماعی افراد تحت تأثیر بازخوردهایی که از سوی اطرافیان گرفته می‌شود و درکی که آن‌ها از این بازخوردها دارند قرار می‌گیرد. از آنجایی که دخترها اغلب زمان بیشتری را با مادرها سپری می‌کنند، لذا هویت اجتماعی آن‌ها رابطه مستقیم با روابط با مادر دارد.

در پاسخ به سؤال دوم پژوهش در مورد ارتباط کیفیت پدر-فرزند با هویت اجتماعی دختران نتایج پژوهش رابطه مثبت و معناداری ($r = 0/26$ و $P = 0/001$) را نشان داد. نتایج تحقیق به‌طور کلی با نتایج به‌دست آمده از پژوهش‌های پورا‌براهیم و همکاران (۱۳۹۰)، پلرون و همکاران (۲۰۱۴) و پیرس و همکاران (۱۹۹۸) همسو است. پژوهش‌های یادشده ارتباط هم‌زمان پدر و مادر با متغیرهای هویت و سازش یافتگی را گزارش کرده‌اند. اما در مورد رابطه تأثیر مثبت و منحصر به فرد کیفیت ارتباط پدر-فرزند نتایج به‌دست آمده با نتایج فوسکو و همکاران (۲۰۱۲)، به نقل از میرزایی کوتنایی، (۱۳۹۴)، وان دورن و همکاران^۱ (۲۰۰۸)، به نقل از جباری، اسمعیلی، کلانترهرمزی، (۱۳۹۳)، سیدموسوی، مظاهری، قنبری (۱۳۹۴) همسو است. نتایج این مطالعات بر رابطه معنادار پدر-فرزند با کاهش رفتارهای ضداجتماعی و افزایش روابط صمیمانه و سازگاری عاطفی اجتماعی نوجوانان تأکید کرده‌اند. یکی از دلایل این امر نوع خاص ارتباط پدر-دختر است که از یک سوی رابطه عاطفی و صمیمی خاصی بین آن‌ها هست ولی از سوی دیگر پدران برای استقلال و هویت مستقل فرزندان خود نیز احترام قائل می‌شوند و تمایل به رفتارهای جبری و محافظت و وابستگی بیش از حد کمتر دیده می‌شود، در نتیجه خودکارآمدی، تمایز یافتگی و هویت اجتماعی بیشتر رشد می‌کند. همان‌طور که کمپیل و همکاران (۱۹۸۴) بیان می‌کنند در واقع رشد و توسعه هویت سالم نوجوانان با ترکیبی از دل‌بستگی به والدین و استقلال از آن‌ها همراه است.

در پاسخ به سؤال سوم پژوهش نتایج تحلیل رگرسیون نشان داد که کیفیت رابطه پدر-فرزند در مقایسه با کیفیت رابطه مادر-فرزند سهم بیشتری در پیش‌بینی هویت اجتماعی

۱. Van doorn, M.D

دختران دارد. نتایج به‌دست آمده در این بخش با نتایج استاد آقا و همکاران (۲۰۱۴) همچنین پاکدامن، سیدموسوی و قنبری (۱۳۹۰) همسو است. نتایج این پژوهش‌ها بر تأثیر بیشتر نقش پدر در مورد مسائل اجتماعی، بهزیستی و پیشرفت تحصیلی در مقایسه با نقش مادر تأکید دارند.

در تبیین نتایج این بخش توجه به این نکته ضروری است که گرچه بر اساس میانگین و انحراف معیار در بخش نتایج اولیه تحقیق کیفیت ارتباط مادر-دختر بهتر از کیفیت ارتباط پدر-دختر بوده است، لکن ضریب همبستگی بین رابطه مادر-فرزند و هویت اجتماعی (۰/۱۸) اگرچه معنادار لکن در مقایسه با ضریب به‌دست آمده از رابطه با پدر ($r = ۰/۲۶$) مقدار ضعیفی است. در توجیه این تناقض می‌توان به نتایج به‌دست آمده از مطالعات فوسکو و همکاران (۲۰۱۲)؛ به نقل از میرزایی کوتنایی، (۱۳۹۴)، بکس (۲۰۱۴) اشاره کرد. نتایج پژوهش‌های یادشده بر این نکته تأکید دارند که از آنجایی که مادران و دختران از یک جنس هستند فرایند همانندسازی بین مادر-دختر مثل مادر-پسر نیست، و در واقع همواره همانندسازی مادر و دختر ادامه می‌یابد. نتایج مطالعه بکس (۲۰۱۴) نشان می‌دهد که در نتیجه نزدیکی رابطه مادر-دختر، مادران و دختران نمی‌توانند خود متمایزسازی را انجام داده لذا مادران تلاش‌های دخترانشان برای کسب هویت مستقل را به چالش می‌کشند. هویت اجتماعی در واقع به فرایند سرمایه‌گذاری روانی در مورد مسائل اجتماعی و سیاسی توسط افراد گفته می‌شود. مشارکت در رویدادهای جمعی، این سرمایه‌گذاری روانی را افزایش داده و در پی آن هویت اجتماعی نیز افزایش می‌یابد (کان و همکاران، ۲۰۱۵)؛ به نقل از اسلام زاده و همکاران، (۱۳۹۵)، روشن است که در جامعه مورد پژوهش مشارکت پدران در مسائل سیاسی و اجتماعی پررنگ‌تر از مشارکت مادران در این حیطه است؛ از سوی دیگر مادران جامعه‌ای در حال گذار هستیم، زلفعلی فام و غفاری (۱۳۸۸) در مطالعه خود بیان می‌کنند که در چنین جامعه‌ای تناقض ارزش‌های مادران با دختران جامعه قابل مشاهده است. دیویس (۱۹۹۲)، به نقل از سلگی (۱۳۹۴) هویت اجتماعی را نشأت گرفته از پایگاهی می‌داند که فرد در جامعه اشغال کرده است، از آنجایی که در جامعه ما پایگاه اجتماعی پدر معمولاً تعریفی مشخص‌تر و معین‌تر از پایگاه اجتماعی مادر دارد، لذا نقش پدران در این زمینه بیشتر است.

فردی که دارای هویت اجتماعی مثبت است احساس می‌کند از منظر دیگران یا جامعه دارای جایگاه، ارزش و احترام است، در غیر این صورت احساس بی‌هویتی می‌کند. در صورتی که عوامل زمینه‌ساز هویت اجتماعی نوجوان فراهم شود، همچون عاملی بازدارنده از انحرافات او جلوگیری می‌کند (مروتی و همکاران، ۱۳۹۴)، لذا با توجه به نقش مؤثر و زمینه‌ساز پدران پیشنهاد می‌شود در مدارس و مراکز آموزش خانواده بیش‌ازپیش به روابط پدر- دختر در بین نوجوانان اهمیت داده شود و دوره‌های غنی‌سازی روابط در قالب گروه درمانی برای پدران اجرا شود. از محدودیت‌های پژوهش حاضر عدم وجود پیشینه تحقیقاتی بود که ارتباط روابط والد فرزند با هویت اجتماعی و مخصوصاً ارتباط پدر- دختر را بررسی کرده باشند. بنابراین پیشنهاد می‌شود. مراکز تحقیقاتی و پژوهشگران بیشتر به این مقوله بپردازند.

منابع

- اسلام زاده، بابک؛ رشیدی، هاجر؛ فکریان، سمیه. (۱۳۹۵). تعیین نقش میانجی‌گری خودکارآمدی عمومی در رابطه با تمایز یافتگی خود و هویت اجتماعی دانشجویان. *پژوهش‌های مشاوره*، ۱۵(۵۷)، ۴۱-۵۷.
- برک، لورا. (۲۰۰۱). *روان‌شناسی رشد (از نوجوانی تا پایان زندگی)*. ترجمه یحیی سید محمدی، ۱۳۸۴. جلد دوم. تهران: ارسباران.
- بیابانگرد، اسماعیل. (۱۳۸۴). *روان‌شناسی نوجوانان*. تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- پاکدامن، شهلا؛ سیدموسوی، پرینا سادات؛ قنبری، سعید. (۱۳۹۰). کیفیت دل‌بستگی و مشکلات رفتاری-هیجانی در نوجوانان: بررسی نقش پدران. *فصلنامه روان‌شناسی کاربردی*، سال ۵، ۱(۱۷)، ۸۵-۱۰۰.
- پاکدامن، شهلا؛ سیدموسوی، پرینا سادات؛ قنبری، سعید؛ ملحی، الناز. (۱۳۹۰). کیفیت دل‌بستگی به والدین و نشانه‌های درونی‌سازی شده و برونی‌سازی شده در نوجوانان: بررسی مقایسه‌ای نقش پدران و مادران. *فصلنامه پژوهش‌های نوین روان‌شناختی*، ۶(۲۳)، ۲۱-۴۴.

- پرهیزگار، آذر دخت؛ محمودنیا، علیرضا؛ محمدی، شهناز. (۱۳۸۸). مقایسه کیفیت رابطه والد-فرزند در دانش آموزان دختر دبیرستانی دارای بحران هویت و فاقد بحران هویت. *فصلنامه روان‌شناسی کاربردی*، سال سوم، ۲(۱۰)، ۸۲-۹۳.
- پورابراهیم، تقی؛ حیدری، جعفر؛ خوش کنش، ابوالقاسم. (۱۳۹۰). رابطه شیوه‌های فرزندپروری با سبک‌های هویت‌یابی و گرایش به مشاغل در نوجوانان. *فصلنامه مشاوره شغلی و سازمانی*، ۳(۸)، ۱۱-۲۴.
- ثنایی، باقر؛ علاقبند، ستیلا؛ هومن، عباس. (۱۳۷۹). *مقیاس‌های سنجش خانواده و ازدواج*. تهران: بعثت.
- جباری، طاهره؛ اسمعیلی، معصومه؛ کلانترهرمزی، آتوسا (۱۳۹۳). تأثیر آموزش متقابل والد-فرزند از دیدگاه آموزه‌های اسلامی بر کاهش تعارضات والد-فرزند. *فرهنگ مشاوره و روان‌درمانی*، ۵(۱۹)، ۱-۲۴.
- خواجه‌نوری، بیژن؛ مرادخانی، مه‌ری؛ شیردل، الهام؛ براتی، شهناز. (۱۳۹۵). بررسی رابطه هویت اجتماعی و سبک فرزندپروری مادران شهر ایلام. *جامعه‌شناسی کاربردی*، ۲۷(۳)، ۱-۱۴.
- زلفعلی فام، جعفر. (۱۳۸۶). بررسی تأثیر نقش‌های اجتماعی غیر سنتی بر هویت اجتماعی دختران. *پیک نور*، ۷(۳)، ۹۵-۱۱۵.
- زلفعلی فام، جعفر؛ غفاری، مظفر. (۱۳۸۸). تحلیل جامعه‌شناختی هویت اجتماعی دختران دانشجوی دانشگاه گیلان. *پژوهش جوانان، فرهنگ و جامعه*، ۳، ۱۲۱-۱۴۰.
- سلگی، محمد؛ اسکندری، حسین؛ دلاور، علی؛ برجعلی، احمد. (۱۳۹۴). ساخت، پایاسازی و اعتباریابی آزمون هویت ملی و اجتماعی. *فصلنامه اندازه‌گیری تربیتی*، ۵(۲۰)، ۵۳-۹۵.
- سیدموسوی، پریسا سادات؛ مظاهری، محمدعلی؛ قنبری، سعید. (۱۳۹۴). ویژگی‌های روان‌سنجی پرسشنامه‌های پذیرش و طرد والدین و شریک صمیمی در دانشجویان. *مجله روان‌پزشکی و روان‌شناسی بالینی ایران*، ۲۱(۴)، ۳۲۷-۳۳۷.

سیف، سوسن؛ کدیور، پروین؛ کرمی نوری، رضا؛ لطف آبادی، حسین. (۱۳۸۳). *روان‌شناسی رشد (۱)*. تهران: سمت.

عبدالله زاده، عادل؛ زهراکار، کیانوش؛ دادنیا، رضا؛ شاکرمی، محمد؛ مظهری، محبوبه. (۱۳۹۵). تأثیر برنامه غنی‌سازی ارتباط بر کاهش تعارضات والد-نوجوان. *مجله پیشگیری و سلامت*، ۲(۳)، ۵۳-۶۲.

- قائمی فر، حسین؛ حمایت خواه جهرمی، مجتبی. (۱۳۸۸). بررسی تأثیر خانواده بر شکل‌گیری هویت جنسی دختران دانشجوی دانشگاه پیام نور جهرم. *پژوهش جوانان، فرهنگ و جامعه*، ۳، ۸۳-۱۰۲.

- مروتی، سهراب؛ آئینه، حسین؛ سلیمانی، ماشاءالله. (۱۳۹۴). رابطه دین‌داری و شناخت خود با شکل‌گیری هویت دینی. *اولین همایش ملی تربیت دینی راهی به سوی تعالی*. دانشگاه آزاد اسلامی، واحد میبد.

مولایی، جابر؛ قاسمی، یار محمد؛ مراد خانی، مهری. (۱۳۹۶). نسبت جهانی‌شدن و هویت اجتماعی (مطالعه موردی: نوجوانان شهر آبدانان). *فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات راهبردی ورزش و جوانان*، ۳۵، ۵۱-۷۰.

میرزایی کوتنایی، فرشته؛ شاکری نیا، ایرج؛ اصغری، فرهاد. (۱۳۹۴). رابطه تعامل والد-فرزند با سطح رفتارهای پرخاشگرانه در دانش‌آموزان. *فصلنامه سلامت روانی کودک*، ۲(۴)، ۲۱-۳۴.

یعقوبی، ابوالقاسم؛ محمد زاده، سروه. (۱۳۹۶). پیش‌بینی میزان هویت‌گرایی ملی و دینی بر اساس سبک‌های هویتی. *پژوهش‌های روان‌شناسی اجتماعی*، ۷(۲۶)، ۷۹-۹۶.

Bex, J. M. (۲۰۱۴). *An examination of the relationship between attachment style and body image in adolescent girls: A focus on the mother-daughter relationship* (Doctoral dissertation, Syracuse University).

Campbell, E., Adams, G., & Dobson, W. R. (۱۹۸۴). Familial correlates of identity formation in late adolescence: a study of the predictive utility of connectedness and individuality in family relations. *journal of youth and adolescence*, ۱۳(۶), ۵۰۹-۵۲۵.

Mullis, R. L., GRAF, S. C., & Mullis, A. (۲۰۰۹). Parental Relationships, Autonomy, and Identity Processes of High School Students. *The Journal of Genetic Psychology*, ۱۷۰(۴), ۳۲۶-۳۳۸

- Ostadagha, M., Juhari, R., Khazaei, M., & Dokoshkani, F. (۲۰۱۶). How important are Iranian fathers to their adolescent,s life? relationship between father involvement and adolescents psychological well-being in Iran. *۳rd international conference on management and humanities*.
- Pearce, L. D., & Axinn, W. G. (۱۹۹۸). The Impact of Family Religious Life on the Quality of Mother-Child Relations. *American Sociological Review*, ۶۳(۶), ۸۱۰-۸۲۸. URL: <http://www.jstor.org/stable/۲۶۵۷۵۰۳>.
- Pellerone, M. Spinellou, C. Sidoti, A. Micciche, S. (۲۰۱۴). Identity, perception of parent-adolescent relation and adjustment in a group of university students. *Procedia-social and behavioral science*, ۱۹۰, ۴۵۹-۴۶۴.